

Raiceiros, 20 anos de asociacionismo educando no patrimonio

Inauguración exposición "As pontes do río Ulla".

Sofía Riveiro Oliveira

Asociación Raiceiros

sofiadoson@gmail.com

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN

ISSN: 1132-8932

Páx. 72-75

*Xa estás ti con mandangas,
qué cousas máis graciosas se che ocurren,
fai polo menos vinte anos que non sabes nada del
e queres reconocé-lo agora así coma así*

Xohana Torres, *Adiós, María* (1971)

Da Asociación Raiceiros, con sede fisicamente en San Miguel de Sarandón (Vedra, A Coruña), poderíamos dicir que é "unha de tantas", outra asociación máis, desas que polo paso imparabile do tempo nos fixo descatalogarnos de xuvenís e etiquetarnos como culturais, nin máis nin menos.

Poderíamos dicir que sabemos onde nos metiamos cando hai 20 anos un grupo de rapaces se xuntaron para argallar algo relacionado cun instrumento musical especial e propio da comarca da Ulla: a requinta; para planear algo que permítise saber máis do instrumento, de onde vén, quen o tocaba, por que apareceu nos grupos de alí... pero non sería verdade. Poderíamos tamén comentar que as persoas que ao longo desta vintena de anos pasaron por Raiceiros tiñan e temos perfís profesionais ou afeccións comúns ou semellantes, e tampouco sería certo, porque pasamos por esta asociación persoas do máis variado.

A verdade é que, o que somos, xurdiu case por casualidade -por xente coñecida que quere saber-, pero por causalidade tamén -as persoas que aparecemos despois fixémoslo por atracción e convencemento-. Como escribiu o noso prezado Xosé Neira Vilas na súa novela *Querido Tomás*, "todo está en querer, a vontade e a forza de moitos pode arrincarlles zume ás pedras".

Resulta que unhas persoas foron tirando doutras, comentando o que fas con quen coñeces, buscando apoios de quen sabes, aclarando dúbidas con quen pode resolvelas, e así, chegamos a darlle forma ao que hoxe somos:

"unha asociación sociocultural, constituída en outubro de 2001. Realizamos a nosa actividade por todo o país, con especial incidencia na comarca natural da Ulla.

Somos un grupo de xente que nos xuntamos para facer cousas en común, aproveitando o noso tempo libre

para compartir experiencias, aprender cousas novas, coñecer outras realidades ademais da nosa, divertirnos... nun clima de igualdade, inclusión e solidariedade.

Entre os nosos obxectivos adquire principal relevancia a recuperación e difusión do patrimonio cultural, a través de calquera tipo de actuación encamiñada á promoción da cultura en todos os seus aspectos e manifestacións, e fomentando a participación activa das persoas no desenvolvemento social e cultural da comarca" (raiceiros.org).

PRIMEIROS PASOS

Como avanzabamos, foi coa requinta co que empezou todo. O primeiro gran proxecto da asociación ía destinado a recuperar a requinta da Ulla, unha fruta traveseira propia desta comarca galega. Como resultado do traballo elaboráronse uns folletos informativos ("A requinta da Ulla" e "Descrición dunha requinta") e no 2003 estreamos o documental *Requinteiros. Músicos da Ulla*.

Grazas a unha subvención europea puidemos iniciar esta investigación, que pasou por realizar un traballo de campo entre as persoas do lugar, desenvolver obradoiros, exposicións e xogos con instrumentos musicais tradicionais, e por preguntarlles ás persoas estudosas do tema Todas elas accións que permitiron deseñar o proxecto audiovisual que logo serviu de alicerce para futuros traballos da Asociación.

OS PROXECTOS

Con ese mesmo afán que recollía *Delors*^[1] no seu informe

A Educación pecha un tesouro (Unesco, 1996) queriamos e queremos manter eses catro principios da educación como os nosos piares para:

1. Aprender a coñecer.
2. Aprender a facer.
3. Aprender a convivir.
4. Aprender a ser.

E sen ser conscientes disto ata hai ben pouco, pero dando os pasos todos, coñecemos, fixemos, convivimos e somos Raiceiros, marcando claramente unha diferenza entre outras asociacións culturais.

En 2002 organizamos unha "Mostra activa de fotografía". Consistiu en organizar unha exposición de fotografía de Xesús Mougán Castelao, un dos fotógrafos referentes da bisbarra con fotos moi relevantes para a investigación da requinta, onde quixemos que a xente puidese identificar as persoas, lugares e recursos que nelas aparecían. Fíxose en Santa Cruz de Ribadulla, Vedra, parroquia onde vivira o fotógrafo.

En 2007 saíu á luz *O Val do Ulla, unha comarca natural*, unha publicación sobre a comarca natural da Ulla, que inclúe parte dos concellos da Estrada, Boqueixón, Teo e Vedra e mais algunhas das parroquias limítrofes dos concellos de Padrón, Touro, A Vila de Cruces e Silleda. Quixemos así coñecer o territorio no que a entidade estaba asentada. Revisamos a orixe do topónimo Ulla e falamos da historia, da cultura e do ambiente de todas estas terras.

Mentres tanto, nunca quedou aparcado o proxecto da requinta, que promovemos en

Proxecto: a requinta da Ulla.

cada ocasión lúdica e socioeducativa que encontramos.

En 2008, co apresuramento dun cambio na paisaxe e no territorio ullán pola construción dunha nova ponte do tren, presentamos o proxecto "Gundián. Achegamento a unha paisaxe natural e humana"; un estudo sobre a construción do viaduto ferroviario do Gundián (Vedra-A Estrada) rematado en 1958, cando se cumprían 50 anos da súa creación. O máis interesante deste proxecto (fixemos un audiovisual, uns paneis expositivos e un pequeno libro), foi o traballo de campo por todas as casas da Ponte Ulla (Vedra) e arredores. Gravadora en man, pasamos momentos de café e parola con moitas persoas que participaron ou lles contaron algo sobre esa construción. Historias vividas e algunhas aínda vivas son as recollidas neste pequeno traballo antropológico.

En 2010 chegou "Cántigas da Ulla", unha recollida de coplas no Val do Ulla -sobre unhas 700 coplas- en formato libro, 50 das cales foron publicadas acompañadas por ilustracións noutro libro -en formato horizontal-. Os dous libriños

[1] Jacques Delors é un político francés que ademais de presidir a Comisión Europea (1985-1995) realizou o informe "A educación pecha

un tesouro" sobre a perspectiva da educación no mundo de cara ao século XXI, a petición da UNESCO (1993-1996).

Obradoiros escolares, caderno de campo, Ulla oralmente.

forman unha composición estética única, grazas ao deseño das portadas que simulan o Pico Sacro e o río Ulla.

Ademais, elaboramos un audiovisual coa recollida de coplas ás persoas do lugar e fixemos 50 paneis coas coplas con cadansúa ilustración.

E seguímonos facendo preguntas: "cantas pontes cruzan o río Ulla?". Saíunos estoutro proxecto "As pontes do río Ulla" (2013), onde fixemos un percorrido polo río Ulla a través de 71 pontes, pontellas, pasos e pontes en ruínas, desde o seu nacemento ata a desembocadura. Como nos proxectos que o precederon, o interesante deste traballo foi o proceso (fins de semana,

quilómetros pola beira do río, gravadoras e cámaras, testemuñas que contan historias...) e ver cos nosos propios ollos as diferenzas xeográficas e paisaxísticas ao longo do país.

De aí xurdiu o xogo didáctico, "De ponte en ponte arredor do Ulla", que ao estilo do clásico xogo da Oca, a través de preguntas —clasifícanse en catro temas: arquitectura, gastronomía, cultura e natureza— avanzamos ata o final, ata a desembocadura, na ría de Arousa, nun taboleiro onde se representan as míticas pontes de Gundián, Ponteledesma e Pontevea, e outros símbolos da zona como son o salmón, a barca do Ulla, as Torres do Oeste de Catoira, o pemento de Padrón ou a cuncha dos Camiños de Santiago.

En 2016 vímonos con outro proxecto entre mans. Nese ano, outro dos fotógrafos emblemáticos do lugar, Luis Ballesteros Martínez^[2] (San Pedro de Vilanova, Vedra, 1916 -

2018), celebraríase o seu cen aniversario e nós queríamos renderlle homenaxe cunha festa onde poder felicitalo en persoa. E así foi! O 16 de agosto de 2016 inaugurouse a exposición "Ballesteros. O fotógrafo", co fotógrafo presente. Nesta ocasión, o noso traballo completouse con:

- Libro 'Ballesteros. O fotógrafo'.
- Exposicións: en sala e ó aire libre.
- Obradoiros de fotografía.
- Audiovisuais 'Ballesteros. O fotógrafo', 'Baixada do Pico' e 'Así era, así é'.

Xa en 2019, presentamos "Ulla naturalmente", un caderno de actividades dirixido a alumnado de Educación Primaria dos concellos ribeiráns do río Ulla, e acompañado por unha caixa de lapis de cores. Pero sobre todo, acompañado de obradoiros realizados nos coles ou na propia beira do río Ulla no tramo que lle tocasse, co xogo "De ponte en ponte", cos chalecos reflectantes de *Patrulláns* e con calquera recurso didáctico que permitise coñecer e recoñecer a fauna e a flora da contorna do Ulla.

Namentres, unha cuestión ecolóxica e social nun tramo do río Ulla (Touro) preocupábanos e preocúpanos, polo que, desde o anonimato e sen ningún deveso de protagonismo, lanzamos o proxecto "#MáisMenosUlla" (2019), que consistiu en lanzar seis pequenos vídeos para mover por redes sociais. Titúlanse 'Horta', 'Abandono', 'Voaduras', 'Camiño de Santiago', 'Pesca' e 'Flora e fauna'.

A pandemia da Covid-19 *atropelounos* co segundo caderno de campo e que titulamos "Ulla oralmente" (2021), dirixido tamén a alumnado de Educación Primaria. Tivemos a

Proxecto Ulla Naturalmente.

[2] Araújo, Emma: "Adiós a Luis Ballesteros, la entrañable memoria de un hombre hecho a sí mismo". En: https://www.lavozdeg Galicia.es/noticia/santiago/vedra/2018/07/26/adios-entranable-memoria-hombre/0003_201807S26C5993.htm, consultada a 13 de decembro de 2021.

fortuna de contar con Antonio Reigosa^[3] para a presentación virtual deste traballo.

E pasamos do virtual ao presencial, para poder celebrar 20 anos de vida, e é agora que nos damos conta do percorrido feito. En novembro de 2021, na nave da estación de Santa Cruz (Vedra) expuxemos os nosos traballos e conmemoramos o noso vinte aniversario cunha exposición específica titulada “Raiceiros. 20 anos”. Esta ollada histórica fíxonos comprender que, sendo “unha de tantas”, temos moito percorrido histórico, educativo e artístico ao lombo.

OS RECURSOS DIDÁCTICOS

Neste percorrido a través da historia e das artes, demos paso a recursos e ferramentas que foron xurdindo, agora si, porque os perfís profesionais e as virtudes individuais de quen conforma Raiceiros teñen moito que ver co deseño, co audiovisual e coa educación social, pero todas e cada unha das persoas que formamos Raiceiros temos o benquerer pola cultura do país. Temos claro que se queremos conseguir o uso respectuoso do que temos, primeiro hai que coñecer, e para iso buscaremos as estratexias didácticas que sexan necesarias para tal propósito.

Aseguramos isto logo de ter que recompilar fotografías, discursos, artigos e demais material para a celebración dos nosos 20 anos.

Como as formiguiñas nese traballo imparabile e en equipo, fomos elaborando materiais de cada tema escollido tras realizar proxectos de investigación no propio contexto co

[3] Antonio Reigosa Carreiras (Zozán, Mondoñedo, 1958) é escritor, conferenciante e investigador da mitoloxía popular e literatura galega de tradición oral.

Celebrando 20 anos de Raiceiros (novembro 2021).

obxectivo de que fosen ferramentas comprensibles e útiles.

Desde aquela primeira regra coa imaxe a escala 1:1 que nos servía para amosar as partes da requinta, a mostra de fotografía onde se mostraba o envés do instrumento e como se collía, ata o xogo das pontes co taboleiro ou os cadernos de campo servíronnos para esa premisa de coñecer e respectar a cultura galega, para coñecer e respectar o resto de culturas, desde a diversidade cultural e a inclusión.

UNHA DE TANTAS?

No noso revisar o que fixemos durante estes vinte anos, xuntáronse viaxes das que aquí non falamos, reunións interminables, presentacións con moi poucas persoas, conta bancaria sempre en números vermellos, cotas irrisorias e outras nimiedades que poden xurdir no movemento asociativo do xeito máis habitual.

Daquela, valorando o feito que ten a participación neste tipo de proxectos, veña de onde veña, podemos considerarnos “unha de tantas” aínda

que, como sempre dicimos: “para existir, cada persoa precisa dar testemuña da súa vida diaria, expresar a súa capacidade creativa e preservar os trazos da súa historia”.

Longa vida ó asociacionismo cultural! ■

Artigo sobre proxecto Coplas Ulláns.